

Emberi méltóság tiszteletben tartásának, valamint a gyűlöletkeltés és a kirekesztés tilalmának vélelmezett sérelme az m1 csatornán 2012. március 7-én sugárzott Pesty Fekete Doboz – A cigány-magyar együttélés című műsorszám kapcsán

A 925/2012. (V. 23.) számú médiatanácsi határozat indokolása

Tényállás

Több állampolgári, illetve civil szervezet részéről érkezett bejelentés a hatósághoz, amely az m1 csatornán sugárzott *Pesty Fekete Doboz – A cigány-magyar együttélés* című dokumentumfilmet kirekesztő, gyűlöletkeltő, az emberi méltóság megsértésére alkalmasnak találták. A Médiatanács elrendelte a műsorszám hatósági ellenőrzését, amely vizsgálatot követően az alábbi döntést hozta.

A Médiatanács döntése

A Médiatanács a műsorszám hatósági ellenőrzését követően úgy döntött, hogy nem indít eljárást a műsorszámmal kapcsolatban az alábbi indokok alapján.

A döntés indokolása

A dokumentumfilm megpróbált szakítani a magyarországi cigányság problémáinak megszokott bemutatásával. A bevett távolságtartással szemben testközelből, a kisebbség tagjainak főszereplésével mutatta meg a cigányság integrációs gondjait. A tradicionális diskurzussal történő szakítást leginkább az jelezte, hogy Forgács nagy port kavart cikke szolgált a mű gerincéül. A szerző tudatosan szakítani kíván a cigányok helyzetéről folyó beszéd tabuival. Bízunk abban, hogy a problémák kibeszélése megváltoztathatja a kedvezőtlen beállítódásokat. Forgács, ha úgy tetszik, a feje tetejéről a talpára állította a problémát, és a társadalmi okok felvonultatása helyett az egyéni és csoport felelősséget állította a középpontba.

Forgács István szerint – saját sorsa is bizonyíték minderre - a cigánysággal kapcsolatos gondok az egyén és a család szintjén orvosolhatóak. Az említett perspektívából a szociológia meglátásai, a kulturális és történelmi determináció tézisei irrelevánsak, a társadalmi gondok az egyéni psziché átformálásával korrigálhatóak.

Talán természetes, hogy az elmúlt évtizedek cigánypolitikájának sikertelen próbálkozásai, a felülről szerveződött eredménytelen reformok a fentiekben vázolt megállapításhoz vezettek. A jó szándék által motivált paradigmaváltás és a különböző tabuk ledöntése azonban utat adhat olyan olvasatoknak is, amelyek a cigánysággal szemben sértőnek és kirekesztőnek tarthatják a dokumentumfilm üzenetét, hiszen a műsorszám több, a többség által a romákhoz kötött deviáns magatartásformát mutatott be, illetve tárgyalt.

A megszokottól eltérő elméletek, a provokáció - ahogy Réz András fogalmazott - kétségtelenül hasznos lehet, kikeveredhetünk „az ortodox cigánypolitika” csapdáiból, ugyanakkor a fenti gondolatok opponensek nélküli szerepeltetése az előítéletesség látszatát hordozhatja magában.

A műsorszám vizsgálatakor elsődlegesen annak műfajából – és értelemszerűen műfaji sajátosságaiából – kell kiindulni. Az Mttv. értelmező rendelkezésében foglalt definíció szerint a dokumentumfilm „*olyan nem fikciós filmalkotás, amelynek célja a valóság dokumentálása.*”

A dokumentumfilm jellemzőit figyelembe véve a hangulatkeltő, a nézőket érzelmileg is befolyásolni kívánó hatás alapvető, nélkülözhetetlen eleme a műfajnak; valahol ez a figyelem- és hangulatkeltő szándék vezérli az alkotókat a mű megalkotásakor. Emellett az értékeléskor az alkotás egészét, központi üzenetét, mondanivalóját kell vizsgálat tárgyává tenni az esetlegesen sértő tartalmak megítélésekor, és nem vezet helyes eredményre egyes részek, elemek kiragadása, önálló elbírálása vagy értékelése. Egy adott téma létező véleményeken alapuló bemutatásának értékelésekor tehát mindenképpen eltérő mérce alkalmazása válik indokolttá, a szerkesztői szabadság szűkebb körű korlátozásának alkalmazásával.

A műsorszám tartalma kapcsán az emberi jogok, az emberi méltóság sérelme, valamint a kirekesztés és a gyűlöletkeltés tilalmára vonatkozó előírás megsértését vélelmezték a bejelentők.

Emberi jogok, emberi méltóság

Az Alkotmánybíróság határozataiban mutatott iránymutatások szerint a hatóságnak azt kell szem előtt tartania vizsgálatakor, hogy a médiaszolgáltató az emberi jogok tiszteletben tartásával működik-e, és az egyes műsorainak témája, jellege, nézőpontja nem sérti-e az emberi jogokban megjelenő alapvető értéket. A médiaszolgáltatónak tevékenysége során fokozottan ügyelni kell arra, hogy egy adott műsorszám által közvetített üzenet szem előtt tartsa, hogy születésénél fogva minden embert megillet a tisztelet és elismerés, azaz az emberi méltóság.

Jelen műsorszám kapcsán megállapítható, hogy annak üzenetét, egészét tekintve több okból sem állapítható meg az emberi jogok, illetve az emberi méltóság sérelme. A műsor szerkesztési módja elősegítette a műsor által közvetített üzenetnek a közönség részéről történő tényszerű feldolgozását.

A műsorszám egyoldalú bemutatással nem vádolható, hiszen a megszólaló riportalanyok között szerepeltek mind az ország mélyszegénységében – Borsodban, illetve Szabolcsban – élő romák, mindemellett több alkalommal szerephez jut az ország nyugati felén – Zalaegerszegen –, átlagosnak mondható körülmények között élő házaspár (Forgács István szülei). A szociális viszonyokon kívül az iskolázottság tekintetében is megjelenik mindkét véglet, hiszen míg Forgács István, illetve szülei az értelmiségi réteget képviselik, addig emellett elsősorban az észak-keleti régió kistelepüléseiről származó romákat alacsonyabb fokú iskolázottság jellemezte. Harmadik „ellenpár”-ként említhető, hogy a cigány-magyar együttélés nehézségei mellett pozitív példát (Uszka) is felhoz, ahol békében élnek egymás mellett az emberek – etnikai származásuktól teljesen függetlenül (ugyanazt a példát erősíti meg a zalaegerszegi házaspár is).

Az előző bekezdésben leírtak alapján tehát leszögezhető, hogy a műsornak nem volt célja a téma elfogult, egyoldalú bemutatása, hiszen azokat szólaltatta meg, akik leginkább érintettjei a kérdésnek. Tette mindezt úgy, hogy – amennyiben elfogadjuk azt a nézetet, miszerint a romákkal nehéz együtt élni, akkor – a probléma „elszenvedői”, azaz a nem roma emberek véleménye meg sem jelent a műsorban. Ez is azt bizonyítja, hogy nem általános, az adott kisebbséget jellemző vélemény kialakítására irányult a műsor, hanem azt erősítette meg, hogy függetlenül az ember hovatartozásától, minden ember kizárólag tettei alapján kerüljön megítélésre.

A fenti példákon keresztül látható, hogy a műsor a hazai roma kisebbséget nem egy homogén, kizárólag negatív tulajdonságokkal bíró, a társadalom által – etnikai származásuk miatt – elítélt közösségként mutatta be. A műsorban több alkalommal hangoztatták a megszólalók, hogy nincs probléma az együttélésről romák és nem romák között, a gondot az jelenti, hogy a romák által elkövetett bűncselekmények miatt „egy kalap alá veszik” őket.

Igaz ugyan, hogy a műsor elsősorban a roma közösség egy részében tapasztalható problémákra reagált, és szót ejtett romák által elkövetett bűncselekményekről, egyéb elítélendő magatartásformákról, de ez legfeljebb a roma közösség egy részével, egyes tagjaival szemben volt alkalmas a nézők véleményének negatív irányba terelésére. Azaz, a műsor nem általánosított, nem bélyegzett meg egy teljes társadalmi csoportot, hanem annak egyes elemeiről nyilatkozott.

A műsor azt az üzenetet közvetíti, hogy a probléma nem a romák – nem romák közti együttélés során merül fel, hanem a társadalmi együttélés normáit tiszteletben nem tartó romák, illetőleg mindenki más között húzódik. A műsorban megszólalt roma származású nő ékes bizonyítéka annak, hogy a problémát nem az etnikai hovatartozás jelenti, hanem az együttélés szabályainak betartása, tiszteletben tartása, avagy azok semmibe vétele.

A műsorban szinte kizárólag roma származású embereket szólaltattak meg, akik jellemzően a pozitív mintákat képviselték, így alappal nem állítható, hogy a műsor általánosítva azt a képet festette volna, hogy a roma emberek a társadalmi együttélésre alkalmatlan közösséget képeznének.

Emellett a műsorban gyakorlati, megoldási javaslattal is élnek a szereplők, amely a nyomorból való kitörés egyik lehetőségeként jelenik meg; cél lenne olyan segítséget nyújtani, amelyre a szülők anyagi helyzetük – és nem etnikai származásuk – miatt önerőből nem lennének képesek. Lakatos Attila hangsúlyozza is, hogy nem a gyermek elvételéről van szó, hanem bentlakásos iskolák kialakításáról, ahol lehetőséget biztosítanak a szorgalmas, tehetséges, ámde szülei anyagi helyzete miatt hátrányos helyzetben lévő gyerekek számára is. Fontosnak tartja azt is, hogy roma és nem roma gyermekek együttes neveléséről lenne szó, az integráció megteremtésének elősegítésével. A javaslatok kapcsán kivétel nélkül pozitív visszajelzések érkeztek.

Összegezve tehát elmondható, hogy a műsor által bemutatott helyzet szerint a roma kisebbség tagjai számára is cél a békés társadalmi együttélés, amely lokális szinten már több helyen működik, és szándékuk ennek országos méretű megvalósulása/megvalósítása. Az, hogy a roma kisebbség egyes tagjai úgy vélik, miszerint ennek megvalósulásához az első lépést saját maguknak kell megtenni – amire késznek is mutatkoznak –, nem vezet el az „együttélésre alkalmatlan és képtelen” jelző kiérdekléséhez. A műsor nem keltette azt a látszatot, hogy általánosságban alkalmatlanok az együttélésre a roma kisebbség tagjai, hanem azt igyekszik bizonyítani, hogy egyes helyeken ténylegesen nehézséget okoz az együttélés, vagyis az létező probléma. Ugyanakkor ez korántsem igaz általánosságban, illetve ahol jelentkezik ez a probléma, ott sem „általánosságban” a roma kisebbség tagjai miatt.

A fentiek alapján látható, hogy a műsorszám nem egységesen tünteti fel antiszociális, összeférhetetlen, bűnözői életvitelű közösségként a cigányságot, mindössze a roma kisebbség egyes, a problémát testközelből megélt tagjainak véleményét közvetíti a közönség felé. Az emberi méltóság sérelméről az ehhez hasonló műsorokban akkor lehetne szó, ha a műsor egy teljes társadalmi csoport (a teljes roma közösség) másodrendűségére, egyenlő emberi méltóságától való megfosztására, annak hiányára vonatkozó tartalommal bírt volna. Az emberi méltóság értéke ugyanis azáltal sérül, ha a nézők olyan véleményeket hallhatnak, amely alapján az nem egyenlő, nem általánosan érvényesülő, nem korlátozhatatlan, arról le lehet mondani, azt áruba lehet bocsátani. A nézőket ellenben nem

lehet elzárni a vitás, feszült közéleti kérdésekkel kapcsolatos véleményektől. A dokumentumfilm így nem közvetített olyan tartalmat, amely miatt indokolt lehetne a hatósági fellépés a minden embert egyenlő mértékben és módon megillető emberi méltóság intézményes védelme érdekében.

Kirekesztés, gyűlöletkeltés

Kirekesztő tartalmat az az üzenet hordoz, amely egy adott közösség elszigeteltségét, a társadalom egyéb rétegeitől való idegenségét, különállóságát igyekszik elérni. Mindez megvalósulhat egy műsorszám által annak eredményeképpen, hogy a célzott réteggel kapcsolatosan esetlegesen meglévő sztereotip gondolatok, vélemények felerősítésére válik alkalmassá, avagy erre irányul.

Akkor minősülhet továbbá egy tartalom kirekesztőnek, amennyiben annak kinyilvánítója arra törekszik, hogy az adott közösség tagjait valamilyen formában megakadályozza abban, hogy alkotmányos jogait érvényesíthesse, illetőleg ezt megnehezítse. Az ilyen szándék végső soron az adott közösség tagjainak a mindenki mással egyenlő mértékben megillető méltósághoz való jog érvényesülését, érvényesíthetőségét ássa alá.

Az emberi méltóságot sértő tartalmak képesek megvalósítani a kirekesztés tényállását, és fordítva, azonban az Smtv. 14. § (1) bekezdésben és 17. § (2) bekezdésben meghatározott tényállások külön-külön is megvalósulhatnak. Elképzelhető olyan tartalom, amely egy közösség társadalomban való elszigetelését olyan módon propagálja, amely nem jár egyenlő méltóságuk megkérdőjelezésével (ezáltal a közösség joga a méltóság értékét tiszteletben tartó tartalmakhoz nem sérül), illetve érhet egy közösséget olyan sérelem, amely a méltóság értékét vonja kétségbe, de anélkül, hogy az kirekesztésnek minősülne.

A vizsgált műsorszám a fentebb is említett szerkesztési elvek, módszerek alkalmazásával nem irányult a roma kisebbség társadalmi normák elvető csoportként való bemutatására. A műsorban arra is bőven találhatunk példákat, hogy a sztereotip vélemények alapjául szolgáló tényekkel szemben milyen ellentétes minták léteznek a roma kisebbség tagjai között. Ezzel pedig annak elérésében segédkezett, hogy a társadalom egy részében meglévő, az együttélést megnehezítő negatív előítéleteket eloszlassa, a cigány kisebbséget sokszínűnek, problémákkal küzdő, de a békés társadalmi együttélésre alkalmas mintákat is felmutató közösségként mutassa be.

A dokumentumfilm által közvetített üzenet éppen a – az 1001/B/2001. AB határozatban is említett – harmonikus együttélés megteremtésének lehetséges eszközeit igyekezett feltárni, emellett azon példákat bemutatni, ahol ez már meg is valósult, mintaként szolgálva a közösség, illetve az egész társadalom számára. A hatósági fellépés azért sem tekinthető indokoltnak, mert a műsor magát a társadalmi problémát, annak okait igyekezett körüljárni lehetséges megoldásokat keresve, és nem pedig a problémák elmélyítésére alkalmas, a roma kisebbség többségi társadalom általi elszigeteltségének megerősítésére alkalmas tartalmakat közvetített.

Egy adott médiatartalom jogszerűségének megítélésakor különös súlya van annak, ha a tartalom fontos, vitatott közéleti kérdéssel kapcsolatos. Egy ilyen témában született megnyilvánulás – az alkotmányos és a hatósági, valamint a bírósági gyakorlat szerint is – kevésbé korlátozható, mint más tartalmak.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a műsorszám az emberi méltóság megsértése mellett a nemcsak a gyűlöletkeltésre, hanem kirekesztésre sem volt alkalmas a roma közösséggel szemben, hiszen eleve nem annak egészét, hanem csak egy részét állította be negatív színben, az elítélendő jelenségeket pedig nem faji alapon ítélte meg, illetve nem a közösség

kulturális beállítottságának tudta be (tekintettel a jelentős számban felmutatott pozitív példákra is). Nem vitás, hogy a műsor provokatív, vitára ingerlő volt, többek érzékenységét sérthette, és egy régóta vitatott közéleti-politikai kérdéssel foglalkozott, de a sajtószabadság joga elsősorban éppen az ehhez hasonló vélemények számára biztosít védelmet.